

Ewa Bandura

NKJO, Uniwersytet Jagielloński, Lies Sercu, Leuven University

Rola nauczycieli języków obcych w rozwijaniu kompetencji interkulturowej uczniów szkół średnich

W artykule jest przedstawiona część wyników badań ankietowych przeprowadzonych wśród nauczycieli języków obcych na temat rozwijania przez nich kompetencji interkulturowej wśród uczniów na lekcji języka obcego. Przeprowadzający tę ankietę przyjęli założenie zgodne z rekomendacjami Rady Europy (*The Common European Framework for Language Learning, Teaching and Assessment* 1996, rozdział 4), iż celem nauczania języków obcych we współczesnym świecie jest przygotowanie ucznia do roli „interkulturowego mediatora”. Sukces w komunikowaniu się z osobą mówiącą obcym językiem osiąga się nie tylko dzięki kompetencjom językowym, ale też kompetencji interkulturowej. Osobę posiadającą tę kompetencję cechuje tak wiedza o kulturze obcej, jak i rodzimej oraz umiejętność obserwowania, a także porównywania przejawów tych kultur i samodzielnego wyciągania wniosków. Pozwoli to na osiągnięcie umiejętności rozwiązywania nieporozumień występujących w komunikacji między przedstawicielami różnych kultur oraz podtrzymywania kontaktów z nimi. Kształcenie interkulturowej kompetencji komunikacyjnej jest wyzwaniem dla współczesnych nauczycieli języka obcego. Odpowiedzi udzielone na pytania zadane w ankiecie miały pomóc ustalić, czy nauczyciele są świadomi tego celu i realizują go w swojej pracy.

Elektroniczna (*on-line*) lub papierowa wersja ankiety zawierającej 68 pytań została wypełniona przez ponad 400 nauczycieli w maju 2001 roku. Skierowano ją przede wszystkim do nauczycieli języka angielskiego, a także niemieckiego, francuskiego, hiszpańskiego i innych, uczących młodzież w wieku 12-19 lat w szkołach Belgii, Polski, Grecji, Hiszpanii, Meksyku, Bułgarii i Szwecji. W Polsce w badaniach wzięło udział 49 nauczycieli, w tym głównie kobiety (88%), nauczyciele języka angielskiego (68%), posiadający przynajmniej stopień licencjata (82%). Wiek połowy z nich nie przekraczał 31 lat, a 70% legitymowało się stażem pracy nie dłuższym niż 10 lat.

Opinie na temat roli nauczyciela języka obcego

Nauczyciele zostali poproszeni o określenie priorytetowych celów ich pracy. Z każdej pary podanych poniżej stwierdzeń należało wybrać tylko jedno, nawet jeśli stwierdzenia nie wykluczały się. Dane w nawiasach dotyczą wyborów dokonanych przez polskich nauczycieli. Podobne opinie wyrażano również w innych krajach.

a.

- ☞ Zależy mi na tym, aby moje relacje z uczniami były dobre. (52.38%)
- ☞ Zależy mi na realizacji wymagań programowych dla mojego przedmiotu. (47.62%)

b.

- ☞ Próbuję przekazać moim uczniom wiedzę, umiejętności i postawy, które będą im potrzebne w życiu. (72.09%)
- ☞ Próbuję rozbudzić entuzjazm uczniów do mojego przedmiotu. (27.9%)

c.

- ☞ Próbuję przekazać moim uczniom wiedzę, umiejętności i postawy potrzebne w późniejszym doskonaleniu języka obcego, którego się uczą. (71.11%)
- ☞ Próbuję przygotować moich uczniów do dorosłego życia. (28.89%)

d.

- ☞ Chcę przekazać uczniom specjalistyczną wiedzę dotyczącą mojego przedmiotu. (75.61%)
- ☞ Chcę wspierać uczniów, gdy mają osobiste problemy. (24.39%)

Zdecydowana większość nauczycieli formułuje priorytetowe cele swego nauczania w kategoriach przekazywania wiedzy i umiejętności związanych ściśle z samym przedmiotem czyli językiem obcym. Mniej ważne wydaje się budowanie wzajemnych relacji między nauczycielem języka obcego i uczniem, czy też motywowanie ucznia do nauki. Być może wynika to z założenia, że potrzeba uczenia się języka obcego jest oczywista i nie wymaga dodatkowej zachęty.

Cele nauczania języków obcych

Respondentom podano osiem celów nauczania języków obcych i poproszono o przyporządkowanie im liczb od 1 do 8, i tym samym ustalenie hierarchii ważności. Poniższa lista celów, poczynsz od najważniejszego ułożona jest na podstawie odpowiedzi nauczycieli polskich i pokrywa się z kolejnością ustaloną na podstawie wszystkich ankiet:

1. Promowanie doskonalenia języka obcego na tyle, aby uczniowie mogli posługiwać się nim praktycznie;
2. Wzbudzanie entuzjazmu uczniów do nauki języków obcych;
3. Popularyzowanie wśród uczniów znajomości kultury/cywilizacji krajów, których języka się uczą;
4. Zachęcanie do kształcenia otwartości umysłu i pozytywnego nastawienia do mniej znanych kultur;
5. Pomaganie uczniom w zdobywaniu umiejętności, które przydadzą się im w nauce innych przedmiotów i w życiu (na przykład zapamiętywanie, streszczanie, wyrażanie słowami, precyzyjne formułowanie, przeprowadzanie prezentacji, etc.);
6. Zachęcanie do nabywania różnych umiejętności przydatnych w nauce innych języków obcych;

7. Pomaganie uczniom w lepszym zrozumieniu ich własnej tożsamości i rodzimej kultury;
8. Pomaganie uczniom w doskonaleniu języka obcego na tyle, aby mogli czytać literaturę w języku obcym.

Pierwszy cel został uznany za najważniejszy przez większość polskich respondentów (55.32%). Dwa pierwsze cele dotyczą nauczania samego języka, a dwa kolejne nauczania kultury. Dopiero piąty w kolejności znalazł się cel, który dotyczy rozwoju umiejętności ucznia przydatnych w szkole i w życiu. Pomaganie uczniom w zrozumieniu własnej tożsamości kulturowej, oraz przygotowanie do czytania literatury zajęły ostatnie miejsca.

Komponent kulturowy w nauczaniu języka obcego

Poniższe stwierdzenia uszeregowano począwszy od tego, które najlepiej odpowiada temu, jak polscy nauczyciele interpretują pojęcie „nauczanie kultury” w kontekście nauczania języka obcego. Kolejność sformułowań, które najbardziej odpowiadały ogółowi nauczycieli jest nieco inna, a wskazują ją numerki w nawiasach.

1. Dostarczanie informacji o życiu codziennym i zwyczajach (2);
2. Rozwijanie postawy otwartości i tolerancji w stosunku do innych narodów i kultur (1);
3. Dostarczanie informacji o historii, geografii i warunkach politycznych innych kultur (7);
4. Umożliwianie kontaktu z różnorodnymi przejawami kultury (literatura, muzyka, teatr, film, etc.) (5);
5. Dostarczanie informacji o wartościach i przekonaniach powszechnych w danym społeczeństwie (4);
6. Rozwijanie umiejętności radzenia sobie w kontaktach międzykulturowych (6);
7. Zachęcanie do refleksji nad różnicami kulturowymi (3);
8. Rozwijanie umiejętności odczuwania empatii w stosunku do ludzi żyjących w innych kulturach (8);
9. Zachęcanie do pogłębiania zrozumienia rodzimej kultury uczniów (9);

Na jednym z pierwszych miejsc znalazło się „Rozwijanie postaw otwartości i tolerancji”, co świadczy o tym, że nauczanie kultury nie jest kojarzone wyłącznie z przekazywaniem wiedzy. Kultura postrzegana przez Polaków w kategoriach historii, geografii, literatury, filmu, itp. jest mniej istotna dla nauczycieli w innych krajach. Potwierdza się jednak wniosek z poprzedniego pytania (dotyczącego celu nauczania), wskazujący na nie przywiązywanie większej wagi do pracy nad zrozumieniem rodzimej kultury w ramach zajęć z języka obcego. Dość dalekie miejsce na liście (6) zajmuje „Rozwijanie umiejętności radzenia sobie w kontaktach międzykulturowych”. Równocześnie chęć poświęcenia większej ilości czasu na „uczenie kultury” wyraziło aż 81% polskich respondentów. 69% nauczycieli jako główny powód zaniedbywania komponentu kulturowego podało brak czasu, a także konieczność przygotowania uczniów do egzaminu, realizowania programu, brak materiałów itp. Warto jednak zwrócić uwagę, że dzieje się tak mimo, iż nowe podstawy programowe dla wszystkich typów szkół wyraźnie określają cele, zadania i treści związane z wprowadzaniem aspektu socjokulturowego do nauczania języka obcego.

Wprowadzanie komponentu kulturowego w praktyce

Nauczycieli zapytano, jak często stosują konkretne sposoby nauczaniu kultury na swoich lekcjach. Odpowiedzi polskich nauczycieli (*Często; Co jakiś czas; Nigdy*) pozwoliły ustalić następującą kolejność najczęściej stosowanych praktyk (w nawiasach podano procent nauczycieli, którzy odpowiedzieli *Nigdy* w odniesieniu do danego sposobu uczenia):

1. Opowiadam uczniom o tym, co słyszałem (czytałem) na temat danego kraju obcego i jego kultury;
2. Mówię uczniom, co mnie dziwi lub fascynuje w danej kulturze obcej;
3. Rozmawiam z uczniami o stereotypach dotyczących danych kultur i krajów lub ich mieszkańców;
4. Proszę uczniów o porównanie jakiegoś aspektu ich własnej kultury z tym samym aspektem kultury obcej;
5. Pytam uczniów o ich doświadczenia zagraniczne;
6. Opowiadam uczniom o swoich doświadczeniach zagranicznych;
7. Proszę uczniów o opisanie wybranego aspektu kultury własnej w języku obcym;
8. Komentuję sposób, w jaki kultura obca przedstawiana jest w materiałach, których używam na danej lekcji;
9. Ozdabiam salę lekcyjną plakatami ilustrującymi pewne aspekty innej kultury;
10. Przynoszę przedmioty pochodzące z obcej kultury na lekcję;
11. Nie omijam tych aspektów kultury obcej, co do których mam nastawienie negatywne;
12. Proszę uczniów, aby wyobrazili sobie życie w obcej kulturze; (27.08%)
13. Proszę uczniów, aby zastanowili się, jaki obraz kultury obcej promują media; (30.6%)
14. Proszę uczniów o odegranie scenki, w której dochodzi do spotkania ludzi reprezentujących różne kultury; (34%)
15. Proszę uczniów o samodzielne przeanalizowanie jakiegoś aspektu obcej kultury; (26.5%)
16. Używam wideo, CD-ROM-ów lub Internetu do zilustrowania jakiegoś aspektu obcej kultury; (32.65%)
17. Zapraszam obcokrajowca na lekcję. (64%)

Podobnie jak w innych krajach, w Polsce dwa najczęstsze sposoby „nauczania kultury” polegają na prostym przekazywaniu wiedzy, opinii i doświadczeń nauczyciela, bez konieczności zaangażowania aktywności uczniów. Polscy nauczyciele stosunkowo częściej niż nauczyciele w innych krajach proszą uczniów o podzielenie się wrażeniami z kontaktów zagranicznych oraz przybliżają kulturę obcą przynosząc przedmioty z nią związane i ozdabiając klasę. Sami natomiast sporadycznie opowiadają o wrażeniach własnych. Daleko rzadziej niż w innych krajach polscy nauczyciele posługują się multimediami, lub komentują przekaz w mediach. Podobnie jak w większości krajów, z wyjątkiem Bułgarii, polscy uczniowie są rzadko zachęcani do pracy samodzielnej.

Nauczycieli zapytano też o ich udział w przygotowaniu wycieczek szkolnych (kilkudniowych wyjazdów zagranicznych), oraz wymian szkolnych (krótszych lub

dłuższych pobytów zagranicznych dodatkowo polegających na przyjmowaniu gości z zagranicy w kraju uczniów). Tylko 37% polskich nauczycieli uważa, że przygotowanie takiej wycieczki w czasie lekcji jest częścią zadań należących do nauczycieli języka obcego, a 47% ma takie zdanie na temat przeprowadzenia podsumowania wycieczki. Co do wymian, 49% nauczycieli uważa, że powinno uczestniczyć w ich przygotowaniach, a 54% w podsumowaniu efektów tych wymian.

Tematy kulturowe na lekcji języka obcego

Nauczycieli zapytano jak dokładnie zajmują się poszczególnymi aspektami kultury obcej na swoich lekcjach. Wybór jednej z odpowiedzi (*Dokładnie; Od czasu do czasu dotykam tego tematu; Nigdy*) w odniesieniu do poszczególnych tematów pozwolił ułożyć listę najdokładniej omawianych spraw.

1. Życie codzienne i zwyczaje, warunki życia, kuchnia etc;
2. Tradycja, folklor, atrakcje turystyczne;
3. Historia, geografia, system polityczny;
4. Życie zawodowe, oświata;
5. Kultura młodzieżowa;
6. Wartości i przekonania;
7. Literatura;
8. Inne przejawy kultury (muzyka, dramat, sztuka);
9. Różne grupy etniczne i społeczne;
10. Stosunki (polityczne, ekonomiczne i kulturalne) między krajem obcym a krajem uczniów.

Dokładne omawianie życia codziennego w obcych krajach jest praktykowane przez większość polskich nauczycieli (70 %). Tematów wymagających nieco bardziej pogłębionej wiedzy na temat grup etnicznych, czy stosunków politycznych między krajem obcym a krajem uczniów nie dotyka nigdy ponad jedna trzecia nauczycieli. O ile polscy nauczyciele dość dużo czasu poświęcają historii, geografii i systemowi politycznemu, o tyle w kilku innych krajach (na przykład w Hiszpanii i Meksyku) dokładniej omawiana jest kultura młodzieżowa.

Przekonania nauczycieli świadczące o ich gotowości do wprowadzania edukacji interkulturowej na swoich lekcjach

Respondenci zostali poproszeni o ustosunkowanie się do 24 stwierdzeń za pomocą jednego z możliwych komentarzy: *Zgadzam się całkowicie, Zgadzam się do pewnego stopnia, Nie mam opinii, Nie zgadzam się do pewnego stopnia, Nie zgadzam się całkowicie*. Każdemu stwierdzeniu odpowiadało drugie, wyrażające tę samą myśl, choć sformułowaną nieco inaczej. W ten sposób z większym prawdopodobieństwem można wykluczyć przypadkowe odpowiedzi. Poniżej przedstawiono tylko te kwestie, co do których większość polskich nauczycieli zgadzała się całkowicie, potwierdzając swój wybór dwukrotnie. W nawiasie podano alternatywne sformułowanie.

- ☞ Dostarczanie dodatkowych informacji o kulturze czyni uczniów bardziej tolerancyjnymi w stosunku do innych kultur i narodów (im więcej uczniowie wiedzą o obcej kulturze, tym bardziej są tolerancyjni).

- ☞ Chciałbym/łabym na moich lekcjach zachęcać do rozwijania umiejętności nawiązywania i podtrzymywania kontaktów z przedstawicielami innych kultur (chciałbym/łabym uczyć kompetencji interkulturowej na moich lekcjach). Co ciekawe, jedynie w Polsce i Belgii znalazły się osoby całkowicie nie zgadzające się z tym stwierdzeniem.
- ☞ Wszyscy uczniowie powinni zdobywać kompetencję interkulturową, nie tylko uczniowie z klas w których uczą się dzieci mniejszości etnicznych (nie zgodzono się, iż tylko w klasach, w których uczą się dzieci mniejszości etnicznych należy uczyć kompetencji interkulturowej).
- ☞ Uczenie języków obcych powinno nie tylko zajmować się obcymi kulturami. Powinno również pogłębiać rozumienie przez uczniów ich rodzimej kultury (nauczanie języków obcych powinno pomagać uczniom w zrozumieniu własnej tożsamości kulturowej). W Polsce, Belgii i Szwecji znaleźli się nauczyciele, którzy całkowicie nie zgodzili się z tym stwierdzeniem.
- ☞ Nie zgodzono się ze stwierdzeniem, iż edukacja interkulturowa nie ma żadnego wpływu na postawy i poglądy uczniów (edukacja interkulturowa wzmacnia stereotypy już istniejące w świadomości uczniów na temat innych narodów i kultur).
- ☞ Nie zgodzono się, iż uczenie języka obcego i kultury obcej w sposób zintegrowany jest niemożliwe (języka i kultury nie da się uczyć w sposób zintegrowany, należy je rozdzielić).

Natomiast słabsze potwierdzenie zyskały następujące poglądy:

- ☞ W kontaktach międzykulturowych nieporozumienia są równie często wynikiem różnic językowych jak i kulturowych.
- ☞ Każdy przedmiot, nie tylko język obcy, powinien zajmować się rozwijaniem umiejętności nawiązywania i podtrzymywania kontaktów interkulturowych.
- ☞ Na lekcji języka obcego uczenie kultury jest równie ważne jak uczenie samego języka.
- ☞ Nauczyciel języka obcego nie powinien pomijać negatywnych stron omawianej kultury.

Zakończenie

Chociaż odpowiedzi udzielone przez respondentów dostarczyły wielu cennych informacji dotyczących poglądów nauczycieli na temat wprowadzania komponentu kulturowego do nauczania języków obcych, nadal pozostaje wiele niewyjaśnionych kwestii. Koniecznym uzupełnieniem badań byłby zestaw otwartych pytań lub wywiad, które pozwoliłyby ustalić przyczyny takich a nie innych postaw nauczycieli. Można na razie przypuszczać, że na różnice w wypowiedziach reprezentantów różnych krajów miały wpływ następujące czynniki: historia, uwarunkowania polityczne, system kształcenia nauczycieli i polityka oświatowa, jak również stopień znajomości zagadnień edukacji interkulturowej, w tym zrozumienia terminologii użytej w ankiecie. Nie jest chyba przypadkiem, że w Bułgarii, w której od kilku lat prowadzone są programy szkoleniowe dla nauczycieli propagujące edukację interkulturową, odsetek osób zainteresowanych rozwijaniem kompetencji interkulturowej uczniów był największy.

Zastanawia niekonsekwencja w odpowiedziach dotyczących rozwijania świadomości własnej tożsamości kulturowej. W odpowiedziach na pytanie o cele nauczania i interpretację pojęcia „nauczanie kultury”, cel ten nie został uznany za ważny, natomiast w ostatniej części ankiety dwukrotnie podkreślono potrzebę i gotowość do pracy nad zrozumieniem własnej tożsamości kulturowej uczniów. Ta i inne niekonsekwentne wypowiedzi wymagałyby dalszych badań.

Innym ciekawym przedsięwzięciem oczekującym na realizację byłoby zebranie analogicznych wypowiedzi uczniów. Zestawienie informacji dotyczących potrzeb, stopnia świadomości oraz zainteresowań uczniów z tym, co myślą i praktykują nauczyciele, dałoby pełniejszy obraz tego, w jaki sposób lekcje języka obcego w szkole przygotowują do zadań związanych z prowadzeniem międzykulturowego dialogu.

Summary

In May 2001 over 400 teachers in seven countries filled in the questionnaire, which specifically inquired into the respondents' willingness to integrate an intercultural dimension in their foreign language teaching. It has now become a commonplace to state that foreign language learning should be viewed in intercultural perspective. The objective of language learning is no longer defined in terms of the acquisition of communicative competence in a foreign language. Teachers are now required to teach intercultural communicative competence. (Council of Europe, 1997) It follows that new professional demands are made on teachers. The study's aim was to inquire into how teachers' current professional self-concepts relate to the envisaged profile of the intercultural foreign language teacher.

The article presents some selected data obtained from the questionnaire, concerning the teachers' views on the objectives of foreign language teaching, the objectives of culture teaching in a foreign language context, culture teaching activities practised, cultural aspects dealt with most extensively, and the teachers' opinions concerning intercultural foreign language teaching. The results of the research project show that although teachers claim to be willing to include an intercultural dimension in their teaching, they are rather traditional in their choice of methods.